

26. Izdebski A. W drodze do Międzymorza. Od Piłsudskiego do Moczulskiego. Polska koncepcja bezpieczeństwa narodów między Bałtykiem a morzem Czarnym / A. Izdebski. – Wydanie II poprawione. – Kraków : Wydawnictwo Krakowskiego Oddziału Towarzystwa Pomost, 1999. – 25 s.
27. Jastrzębowski J. Rozmowy o braciach / J. Jastrzębowski // ZH. – 1989. – 88. – S. 3–33.
28. Mędrzecki W. Doświadczenie Wołynia jako przedmiot sporu Polaków / Włodzimierz Mędrzecki // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. – Львів, 2005. – S. 272–280.
29. Zakład Narodowy im. Ossolińskich (ZNiO). – Dział Rękopisów (DR). – Akc. 115/06. – Npgn. Sardaczuk P. List do J.Głęmpa, 25 VI 1998.
30. Młynarski J. Racja stanu na Kresach / J. Młynarski // Gazeta Wyborcza.– 14 VII 1998. – S. 5.
31. Jastrzębowski J. Wezeł Przemyski / J. Jastrzębowski // Rzeczpospolita. – 20–21.VII.1997. – № 29.
32. Potępiamy zagładę. List otwarty deputowanych ludowych Ukrainy z okazji 60. rocznicy tragicznych wydarzeń na Wołyniu / Tłum. B. Berdychowska // Więź. – 2003. – № 7 (537). – S. 110–111.
33. Українцям пропонують назвати Волинські події «етнічними чистками» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.pravda.com.ua/news/2003/5/30/28681.htm>
34. Базар О. В ім'я майбутнього. Українці і поляки готові визнати правду про минуле [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/wolyn/lg08-07.htm>
35. ZNiO. – DR. – Akc. 115/06. – Npgn. Fax. Katolicka Agencja Informacyjna. Jan Paweł II wystosował list z okazji 60. rocznicy wydarzeń na Wołyniu. – 08.07.2003. – S. 2.
36. Papież w 60. rocznicę wydarzeń na Wołyniu. Konieczność pojednania [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.tygodnik.com.pl/tp/2819/main01a.php>
37. Спільна Заява парламентів України і Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nslowo.free.ngo.pl/ukr-pl/Spilna_zajawa_parlamentiw.htm
38. Siemaszko W. Ludobójstwo dokonane przez ukraińskich nacjonalistów na polskiej ludności Wołynia 1939–1945 / W. Siemaszko, E. Siemaszko ; przedmowa prof. Ryszard Szawłowski. – T. 1, 2. – Warszawa : Wydawnictwo von Borowiecky, 2000. – 1000 s.
39. APUMSTL. – OIVSNW. – Sygn. A.3.1.1.13.2. – K. 91. Depesza szyfr. № 196/P z Wanda 1. Otrzymana dn. 27.XII.1943. Tajne.
40. Filar W. Działalność OUN-UPA na Wołyniu w latach 1939–1945 / W. Filar // Dzieje Podkarpacia. – T. III. – Krosno : Podkarpackie Towarzystwo Historyczne, 1999. – S. 209–237.
41. ZNiO. – DR. – Akc. 115/06. – Npgn. Motyka G. Co ma «Wisła» do Wołynia? // Gazeta Wyborcza. – 24–25.III.2001. – S. 18–19.
42. Цепенда І. Українсько-польські відносини 40–50-х років ХХ століття: етнополітичний аналіз / І. Цепенда. – К. : ІПЕНД, 2009. – 387 с.
43. Przed akcją «Wisła» był Wołyń. Materiały do studiów konfliktu polsko-ukraińskiego w drugiej wojnie światowej ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń wołyńskich i działalności OUN-UPA na obszarze południowo-wschodniej Polski pojałtańskiej. – Warszawa, 2000. – 186 s.
44. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки у ХХ столітті: історіографічні аспекти / Л. Зашкільняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. – Львів, 2005. – С. 3–22.

Оксана Калищук

Anno Domini 2003: Події 1943–1944 рр. на Волині та у Східній Галичині в українській суспільній свідомості

Розглянуто, як відображені в українській суспільній свідомості непрості українсько-польські відносини у роки Другої світової війни, які стають каменем спотикання у побудові добросусідських відносин нині. Засвідчено різний рівень сприйняття цієї проблеми на офіційному рівні та суспільством загалом.

Ключові слова: українсько-польські стосунки, суспільна свідомість, моделі минулого, Волинь, Друга світова війна.

Калищук Оксана. Anno Domini 2003: события 1943–1944 гг. на Волини и в Восточной Галиции в украинском общественном сознании. Рассматривается, как отражены в украинском общественном сознании

непростые украинско-польские отношения в годы Второй мировой войны, которые являются камнем преткновения для построения добрососедских отношений на современном этапе. Засвидетельствованный разный уровень восприятия этой проблемы на официальном уровне и обществом.

Ключевые слова: украинско-польские отношения, общественное мнение, модели прошлого, Волинь, Вторая мировая война.

Kalishchuk Oksana. Anno Domini 2003: Events 1943–1944 he Was in Volhynia and Eastern Galicia in the Ukrainian Public Consciousness. Both are reflected in the Ukrainian public consciousness difficult Ukrainian-Polish relations during the Second World War to become a stumbling block in building good-neighborly relations today. Certified different level of perception of the problem at the official level and society in general.

Key words: Ukrainian-Polish relations, social consciousness, models of the past, Volyn, World War II.

На відміну від більшості історіографічних проблем, які залишаються вузькофаховими питаннями, історія українсько-польських стосунків на західноукраїнських землях у роки Другої світової війни набула широкого суспільного резонансу як у Польщі, так і в Україні. «Волинська дискусія», за визначенням відомого львівського історика, проф. Ярослава Грицака, стала першою історичною дискусією такої величини в Україні.

На відміну від польської сторони, де історія українсько-польських конфліктів наприкінці ХХ ст. стала основною серед наукових досліджень та публіцистичних нарисів на українську тематику (за твердженням польської дослідниці Богуміли Бердиховської, все, що не належить до матерії українсько-польського конфлікту, на сторінках польської преси просто не з'являлося), «волинські події» стали лише нещодавнім «відкриттям» 2003 р. для більшості українців (у тому числі й істориків та політичного естеблїшменту) і не справили якогось помітного впливу на їхню історичну свідомість, за винятком частини мешканців західних областей. Симптоматичними у цьому сенсі є слова Марека Зюлковського, що «правда про трагедію на Волині є, на даний момент, більш медіальним фактором, ніж обґрунтованої історичною точкою зору» [22, 4].

На хід полеміки, яка розгорнулася, впливає те, що в українському суспільстві та серед провідних політиків і донині немає об'єктивної оцінки діяльності ОУН і УПА, визнання яких як чинників національно-визвольного руху розставило би крапки над «і» в багатьох проблемах, у тому числі й «волинській». Частина учасників «волинської дискусії» прямо стверджувала, що єдиним шляхом покласти край спекуляціям і розв'язати багато питань є визнання УПА воюючою стороною у війні, як це зробили поляки та інші європейські народи [47, 8]. Як зауважив Леонід Кравчук – політик, якого важко запідозрити у прихильності до націоналізму: «Ми можемо розглядати події як боротьбу проти окупації. Якщо ж ми не будемо на цьому акцентувати увагу і скажемо, що це була тільки воля якоїсь, скажімо так, екстремістської частини народу, то хочемо ми цього чи ні, але засудимо національно-визвольний рух як такий» [6]. Власне з подібних аргументів викликала неприйняття позиція політичних опонентів В. Медведчука та В. Ющенко [3, 10; 44, 2] у відповідних середовищах українського суспільства; водночас, вони добре були прийняті у Польщі.

Це дозволило Леонідові Зашкільнякові стверджувати про переважно внутрішньоукраїнський контекст конфлікту, пов'язаний із розходженнями в оцінці національного руху та спадку ОУН і УПА [19]. Можна констатувати, що якщо польське суспільство провело декомунізацію ідеології й гідно вшанувало Армію Крайову, то українське не розпрощалося з «радянським» минулим і продовжує дискусію щодо необхідності пошанування вояків УПА. Лише як додаткову ілюстрацію цієї позиції уже на науковому тлі згадаємо тезу В. Семененка: «Вперта прихильність Галичини до дій УПА та ОУН щодо поляків (хоча такі діячі ОУН (б), як М. Степанюк, Ю. Стельмащук, М. Лебідь, не кажучи вже про Т. Боровця та А. Шептицького і ОУН (м), гостро викривали терор) викликала влітку 2005 у Донецьку появу гасла «Треба виправити історичну несправедливість і віддати Польщі Західну Україну» [48, 336].

Як для української, так і для польської спільноти в ході суспільної дискусії з приводу «волинських» подій важливим питанням було встановлення причин трагедії. При цьому українська сторона наголошувала на тому, що джерела українсько-польського конфлікту під час Другої світової війни коріняться у спільному минулому та є наслідком давніх обопільних упереджень, взаємних кривд та непорозумінь, які промовисто названо «волинським вузлом» [15, 17–21; 11, 8], а відповідно «волинські події» – це обопільний вибух накопиченої поколіннями взаємної агресивності, спровокованої соціальним катаклізмом – тотальною війною [27, 21]. Водночас, з української сторони були й такі,

хто не до кінця поділяв таке бачення подій. «Нам дуже зручно почуватися так, ніби якийсь невмолитий потік несе нас звідкись і кудись. Усе в такому потоці пов'язане залізними причинно-наслідковими зв'язками, і все можна пояснити, а значить, і зняти питання про відповідальність. Чим більше я читаю історичних розвідок про волинські події, скільки було тих чинників. І апофеозом отих пояснень є вимога людей, що нібито є речниками «української сторони», включити волинську різанину в багатоміжовий історичний процес, розглядати історію вбивств у контексті віковичної національно-визвольної боротьби українського народу проти польських та інших загарбників. Іншими словами, навіть засуджуючи такі крайні заходи, як широке застосування сили, ми нагадуємо, що наших селян змушували відбувати панщину, а козаків саджали на палі. Але історія завжди стояла перед вибором. Історію роблять люди, і майбутнє завжди відкрите так само, як завжди закрите і заковане в ланцюги причин і наслідків минуле» [41, 3].

В українському обговоренні чимало місця займало питання політики Другої Речі Посполитої на західноукраїнських землях. У ході дискусії висловлювалася навіть думка про самоочевидну відповідальність за Волинську трагедію польської етнонаціональної політики, що і є єдиним винуватцем усіх тих трагедій [17, 3]. Михайло Косів, підсумовуючи пасаж з цього приводу писав: «А звідки поляки взяли на Волині? Вони приїхали туди як колонізатори й окупанти, які насаджували тут свою адміністрацію, мову, релігію і т. п.» [28, 6]. А львівський історик Ярослав Дашкевич ствердив, що на західноукраїнських землях був не просто конфлікт, а повстання проти трьох окупантів (німців, росіян, поляків), об'єднаних антиукраїнською ідеологією [15, 19; 16, 8]. Аналогічну думку висловлює Володимир В'ятрович, коли говорить, що причиною польсько-українського конфлікту була не якась абстрактна полонофобія, а конкретні факти намагань поляків виступати на українських землях у ролі окупанта [2, 17]. Зрештою подібні міркування висловлювали й інші учасники дискусії [42, 6].

При цьому деякими авторами, посилаючись на Женевські конвенції 1949 р. та протоколи № 1 і № 2 до них 1977 р. та виходячи з того, що АК – це державна армія, а УПА – армія народу до подій 1943–1944 рр., застосовувалася теза: коли народ бореться за свою незалежність з окупантами, то він може використовувати будь-які засоби боротьби, які в нього є [45, F5]. Репрезентанти крайніх поглядів часто-густо запитували: хто має каятись – жертва перед катом? [9, 1–2]

У цей же контекст слід вписати часто використовуване у «волинській» публіцистиці окреслення «українські етнічні землі». На переконання учасників дискусії питання про етнічну належність волинської землі навіть попри глибоке взаємопроникнення обох культур впродовж століть неминуче виникатиме в будь-яких дискусіях з означеної проблеми [37]. Для українських авторів досить важливою виявилася констатація, що УПА не воювала під Варшавою, не прагнула загарбати польські етнічні землі. Чимало учасників української дискусії наголошували на тому, що події відбувалися на українській етнічній території. «На відміну від поляків, українці боролись на своїй, а не на чужій землі зі всіма окупантами» [53, 7]. О. Олексів сформулював цю тезу ще рельєфніше: «Волинська трагедія того періоду – то страшна, кривава трагедія насамперед двох народів, українського й польського, коли двоє слов'янських народів, польський та український, різали одне одного. Але є в тій історичній драмі одне «але», й дуже печуче. Усе ж, як не бери, не вбивали українці поляків масово десь у Польщі й не збиралися цього робити. Натомість поляки різали нас, українців, масово на нашій рідній землі» [34, 2]. Яскраво цю позицію продемонстрував Микола Сивіцький, який стверджував, що кожна польсько-українська війна – повстання Хмельницького, Коліївщина і та остання – відбувалися не у Польщі, а лиш на окупованій Україні [49, 6].

Чимало уваги було приділено в українській дискусії позиції лондонського еміграційного (екзильного) уряду. При цьому одні покладали відповідальність за розпалювання конфлікту на польський еміграційний уряд, як такий, що намагався використати власний народ як інструмент своєї імперської політики [2, 19]; інші вказували на нездатність лондонського уряду налагодити українсько-польську співпрацю для боротьби з німцями (насамперед через внутрішні незгоди) [14, 7].

Не менш важливим моментом у формуванні української позиції стало питання співпраці поляків з німецькою окупаційною адміністрацією та радянською партизанкою. «Поляки воліли піти на колаборацію з німцями та більшовиками, ніж шукати порозуміння з українцями, щоб по можливості боротися спільно проти німців та большевиків» [20, 757]. Ігор Ільюшин, один з нечисленних істориків у коло наукових інтересів якого потрапили події Другої світової війни на західноукраїнських землях, висловив думку, що безпосереднім мотивом для започаткування, а головне – продовження масової антипольської акції на Волині впродовж 1943–1944 років значною мірою стала та обставина,

що місцеві поляки всілякими шляхами намагалися проникнути до адміністративного та господарського апарату окупаційної німецької влади [23, В 4–5; 24, 5].

У певному сенсі квінтесенцією позиції певної частини українського суспільства став відкритий лист народних депутатів України «З приводу відзначення в Польщі 60-річчя трагічних подій 1943 року на Волині». Саме з огляду на це дозволимо собі дещо ширшу цитату: «Використовуючи природний антагонізм між будь-якими окупантами та корінним населенням, поляки порозумілися на Волині з німцями, прагнучи з їхньою допомогою, а при зміні окупанта, – з допомогою «советов» спробувати провести чергову «пацифікацію», – безкарну різанину українців. До того ж емігрантський польський уряд небезпідставно розраховував на підтримку західними союзниками (як і після Першої світової) своїх державно-територіальних зазіхань.

Сумніватися в намірах поляків не доводилося: про це свідчила і загальна україноненависницька політика міжвоєнної Польщі та нещадна передвоєнна різанина українців на Холмщині і Підляшші, і їхня ворожа до українців поведінка під час війни» [5, 12].

Намагаючись відійти від цього суто політичного чинника інші автори вказували на соціальний чинник у розгортанні українсько-польського протистояння. Символічною у цьому сенсі є назва спеціального числа львівського культурологічного часопису «І» – «Волинь 1943: Боротьба за землю». Обґрунтовуючи ці міркування у передньому слові редакція вказувала, що на національно-конфесійний поділ накладалася соціальна стратифікація. «Селянин не мислить світу без землі, яка важливіша для нього і за ідею в усіх її формах та проявах, і за інтегральний націоналізм Дмитра Донцова, творів якого він ніколи не читав, і за побудову самостійної держави... За землю селянин часто готовий вести війну з ближнім, і деколи, на жаль, дійти до крайнощів. Так сталося на Волині 1943 року» [38, 10]. Як народну помсту, подібну до Гайдамаччини, яку тяжко було стримати, характеризував волинські події Василь Кук [4, 12–13].

Лише незначна частина українських авторів визнала події на Волині етнічними чистками. Твердження на кшталт «етнічні чистки на волинській землі» [41, 3] або «незаперечним фактом є загибель від рук українців мирних польських сімей на землі, де вони жили віками» [35; 36, 13] не набули поширення в українському дискурсі. Хоча польські публікації ними рясніли. Власне ці термінологічні різночитання демонструють глибинні відмінності у баченні тих подій.

В Україні доволі писали про те, що для політичного і, ймовірно, історичного реваншу Польща обрала зручний час внутрішньополітичної слабкості української держави, її соціальної апатії. Висловлювалися думки, що подібні заходи є нічим іншим, як демонстрація сили. «Сьогодні Польща майже інтегрована в західний світ, вона навчилася піддужувати зі США і користатися з цього, вона значно потужніша і впевненіша, вона активніше відстоює свої інтереси на міжнародній арені» [21, 4].

Розмірковуючи над причинами загострення дискусії щодо українсько-польського конфлікту Микола Плав'юк (останній президент УНР в екзилі, голова Проводу ОУН) відзначив: змінилися відносини між Україною і Польщею і ці події, відповідно, трактують інакше; нині думка громадськості Польщі є настільки впливовою, що на неї інакше реагує польська влада і держава, ніж в Україні; в Україні ж немає настільки консолідованої думки про ці події Другої світової війни і визвольний рух у боротьбі за відновлення державної незалежності України; через те Україна не готова і на рівні громадської думки, і на рівні влади належно реагувати на процеси, які відбуваються у Польщі [39, 8].

Згадувалося й про психологічний момент офіційних перепросин польського президента у Єдвабному. Ілюстрацією можуть слугувати матеріали про волинські події у польському часописі «Więź» вміщені під заголовком «З українцями після Єдвабного» [62], стаття Ягенки Вільчак «Волинське Єдвабне» [60], Яна Енгельгарда «Єдвабне і Волинь» [55, 1] чи матеріал депутата Європарламенту Януша Войцеховського «Пам'ять Єдвабного, непам'ять Волині» [61] або не менш промовиста назва українського матеріалу «Поляки ганьбу за Єдвабне хочуть заховати за Волинські події» [29]. Знаний український історик Ярослав Грицак, розмірковуючи над волинськими подіями, зауважує, що Україна має складне і неоднозначне минуле і її чекає ще не одне українське Єдвабне і не один Historikerstreit [56, 55]. «В свідомості поляків Волинь має бути для українців явищем рівноцінним Єдвабному – для поляків. Для польської свідомості логічно, що Волинь – це злочини передовсім українців, а для наших «правих» Волинь – це символ злочинів поляків. Тут немає нічого іншого, крім полярного бачення історії. Для поляків Волинь – це дублікат Єдвабного, де абсолютну

вину несуть українці» [32, 6–7]. Наче продовжуючи попередню думку Андрій Кармелюк вказує, що поляки шукають в українців психологічної компенсації за їхнє вимушене каяття перед євреями [26, 1]. А правий політик Андрій Шкіль прямо стверджує, що поляки думають відігратися за власну провину у Єдвабному на українцях [52, 4]. І власне останні позиції української сторони підтверджують позицію Анджея Фрішке [62, 36] та Александра Малаховського [59], які стверджують, що ступінь емоцій і неприйняття польською стороною Єдвабного дозволяє зробити висновок, що аналогічне спостерігатиметься з українського боку і лише наступні покоління, можливо, зможуть дати раду з тими проблемами.

У ході українсько-польської дискусії звучали голоси, що як і в роки Другої світової війни, нині у виграві виявляться «треті сили». Аналізуючи хід обговорення «волинського» питання Галина Левицька доходить до однозначного, на її думку, висновку, що сценарій політичної (а не молитовної) акції з вшанування жертв трагедії писався у Москві з метою посягати ворожнечу між Україною та Польщею [30, 1]. Паралелі з ситуацією у Росії та розігруванням «волинської карти» проводить і Сергій Грабовський [12, 10]. Не випадково Мирослав Маринович зауважив: «Було б дуже сумно, якби саме ця інерція ворожнечі призвела до того, що галичани своїми руками зіграють у ту партію, яка вигідна Москві» [32, 6–7]. Олександр Скіпальський вказував, що в питаннях міждержавних відносин є ще тіньова структура (спецслужби), а тому тут є й треті сили, які хочуть внести відповідне напруження. «Безумовно, що є країни, які б не хотіли бачити Україну сильною. Вам добре відомо, що українське керівництво говорить сьогодні про спільний економічний простір, у нас є потужні сили, які стверджують, що Україна завтра буде в Союзі. Ви знаєте, що в Росії один із геополітичних інститутів стверджує, що Україна буде поділена на дві України по Дніпру. Поляки як розумні аналітики про всякий випадок намагаються «застовпити» територію Волині, стверджуючи, що от «ми так страждали, отож маємо історичне право на цю землю» [6, 4; 10, 6]. На успіх інформаційних стратегій Москви вказує Марко Смеречинський, який наголошує на факті, що ні в Польщі, ні в Україні майже не усвідомлюють, що не про минуле йдеться – не про Катинь, жертв Волині чи українських жертв від рук поляків, а про те, що черговий раз Москва за допомогою історії та помічників намагається моделювати майбуття України та Східної Європи [50, 13].

Рефреном у багатьох українських публікаціях звучала теза про примирення між обома народами через формулу взаємного вибачення. Напевне не останню чергу у її появі відіграла як в Польщі, так і в Україні церква. Тут згадаємо перш за все звернення Папи Римського Івана Павла II [31, 789–790] та душпастирський лист ієрархії Київсько-Галицької Митрополії Української Греко-Католицької Церкви до братів і сестер сусідських народів українського і польського [43, 10]. Духовенство виразно показало шлях до розв'язання спільних проблем. «Ми дійшли висновку, що нашим обов'язком є зробити так, щоб український і польський народи підвели ризику під минулим, – розповів у інтерв'ю газеті «Україна молода» глава УГКЦ кардинал Любомир Гузар. – Ми не можемо змінити того, що було. Ми не можемо цього забути. Але треба сказати: нам прикро, що це сталося. Де ми зробили зло – просимо прощення. Де нам зробили зло – прощаємо, і це мусить бути з обох сторін» [46, 4–5]. Ключовою тут слід вважати тезу, що волинська трагедія 1943 р. є трагедією обох народів і вимагає вибачення з обох сторін. Саме таким побачила вихід із патової ситуації частина інтелектуалів (Мирослав Попович [41, 3], Наталя Яковенко [7, 5]). Загалом сам факт покаяння у своїх гріхах на думку Марії Погорілець означає вихід на адекватну самооцінку, відтак – на самоконтроль, самосвідомість і самоуправління [40].

При цьому проводилися аналогії із тим, як відбувалося французько-німецьке чи німецько-польське історичне порозуміння (варто згадати бодай позицію Ярослава Грицака, який стверджував, що польсько-українське примирення схоже за своїм значенням сягає до німецько-французького [33]). У статтях трапляються оригінальні паралелі та спроби порівняння примирення українсько-польського та польсько-німецького. Мацей Стасінський у есе «Як поляк з українцем» висловився з цього приводу так: «Образ українця і його ставлення до поляка у Польщі тісно пов'язаний з проблемою кривди, ката і жертви, злочину і відшкодування, подібно до образу німця. Однак якщо багато німців можуть сьогодні говорити про кривду, завдану полякам, і – більш того – називати її злочином, а багато поляків зуміли вийти з ролі жертв німецького насильства і визнати, що вигнання кількох мільйонів німців – це злочин колективної відповідальності, а землі, з яких їх було вигнано, то ніякі

не «прастарі польські» землі, що їх «було повернуто до батьківщини», то у випадку України це не так. Як поляків і німців, так і поляків з українцями ділить і злочин, і вигнання. Однак зазвичай поляк говорить про свою кривду, українець про свою. Кожен з них виступає в ролі жертви, катом є той інший» [8, 209–210].

Необхідно згадати про один важливий момент – моральний авторитет особи, що має промовити слова вибачення. Як вказує у своєму матеріалі Кость Бондаренко, покаяння тодішнього Президента України в умовах, коли більшість громадян України рішуче виступають із критикою чинного режиму, фактично не матиме сенсу й історичної ваги [1, 3]. Більше того, ефекту морального очищення для суспільства така заява не матиме, і навіть якщо президент говоритиме правильні речі, значна частина громадян апіорно сприйматиме їх з природньою пересторогою [51, 5].

Неоднозначність ситуації, що склалася 2003 р., розуміли не лише в Україні, але й у Польщі. Так, польські автори досить точно її сформулювали, коли стверджували, що Кучма готовий сказати усе, що від нього вимагають, але його слова не мають великого значення, оскільки йому не вистачає авторитету, щоб він міг промовляти від імені свого народу [58, 96], а тому й не матимуть впливу на українську свідомість [57, 7].

Не випадково, деякі учасники дискусії зауважували, що можливі жести вибачення українського президента не можуть бути порівняні з жестом президента Франції Ф. Міттерана та канцлера Німеччини Г. Коля на цвинтарі у Вердені, або канцлера В. Брандта у Варшавському гетто [26, 4].

В Україні можливе вибачення на офіційному рівні викликало категоричне неприйняття частиною суспільства. В українській дискусії деякі її учасники наголошували на тій обставині, що 1943 р. держави Україна на європейській політичній мапі взагалі не існувало, мешканці західноукраїнських земель були громадянами інших держав, а тому новітня українська державність не може мати жодного стосунку до того, що відбувалося у роки Другої світової війни.

Підводячи підсумки дискусії навколо «волинської трагедії», хочеться звернути увагу на думку Ярослава Грицака про те, що українську дискусію стосовно цієї сторінки вітчизняної історії не можна оцінювати надто позитивно, але не заслуговує вона й на нищівну критику. Бо суспільство, що має такі значні проблеми зі своїм минулим, вимагає інших критеріїв оцінки, ніж ті, котрі ці проблеми загалом уже пережили. Між хвалою і критикою є місце для критичної похвали чи, як хто воліє, похвальної критики [13, 135].

Список використаної літератури

1. Бондаренко К. Трагедія Волині: погляд десятиліття / Кость Бондаренко // Дзеркало тижня. – 2003. – № 6. – 15–21 лют. – С. 3.
2. В'ятрович В. Вибачення за..? / Володимир В'ятрович // Розбудова держави. – 2003. – № 5–8. – С. 19.
3. В'ятрович В. Волинське питання / Володимир В'ятрович // Поступ. – 2003. – № 95. – 11 черв. – С. 10.
4. Василь Кук: «УПА наказу не віддавала...» / Василь Ку // Політика і культура. – 2003. – № 28–29. – 25 лип. – 7 серп. – С. 12–13.
5. Відкритий лист з приводу відзначення в Польщі 60-річчя трагічних подій 1943 року на Волині // Воєнна історія. – 2003. – № 3–4. – С. 12.
6. Волинь – 1943/1944: невідома трагедія: Національна гідність – це правда для себе і для своїх нащадків // День. – 2003. – № 78. – 7 трав. – С. 4–5; № 82. – 16 трав. – С. 4–5.
7. Волинь – 1943/44: яким має бути український крок до порозуміння з Польщею? / Олександр Чаленко // День. – 2003. – 24 трав. (№ 88). – С. 5.
8. Волинь: дві пам'яті : зб. статей, опублікованих у «Газеті виборчій» / упоряд. М. Войцеховський ; пер. з пол. В. Павлів. – К. : Дух і Літера, 2009.
9. Ганус А. Воювати з окупантом – сором?! / Андрій Ганус // За вільну Україну. – 2003. – № 73. – 8 лип. – С. 1–2.
10. Голод І. Не схилились на Волині наші стяги жовто-сині... / Ігор Голод // Молода Галичина. – 2003. – № 77. – 15 лип. – С. 6.
11. Гон М. «Волинський вузол» / Максим Гон // День. – 2004. – № 95. – 4 черв. – С. 8.
12. Грабовський С. Волинський вузол: український вимір / С. Грабовський // Самостійна Україна. – 2003. – № 25–26. – 1–14 лип. – С. 10.
13. Грицак Я. Страсті за націоналізмом : історичні есе / Я. Грицак. – К. : Критика, 2004.
14. Гунчак Т. Втрачена можливість: Поляки та українці під час Другої світової війни / Тарас Гунчак // День. – 2003. – № 57. – 29 берез. – С. 7.

15. Дашкевич Я. Волинський вузол / Ярослав Дашкевич // Універсум. – 2003. – № 5–6. – С. 17–21.
16. Дашкевич Я. Волинський казан та його творці / Ярослав Дашкевич // Шлях Перемоги. – 2003. – № 25. – 18 черв. – С. 8.
17. З приводу відзначення в Польщі 60-річчя трагічних подій 1943 року на Волині. Відкритий лист // Голос України. – 2003. – № 89. – 16 трав. – С. 3.
18. З приводу польсько-українських подій на Волині 43–44-х років // Шлях Перемоги. – 2003. – № 14. – 2 квіт. – С. 2.
19. Зашкільняк Л. Історія Польщі в українській історіографії і суспільній свідомості українців початку ХХІ століття [Електронний ресурс] / Л. Зашкільняк. – Режим доступу : jaron.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/zaszki/niak.pdf
20. Заява Проводу ОУН: З приводу польсько-українських подій на Волині 43–44 років // Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння : дослідження, документи, спогади / голова ред. кол. Ярослав Ісаєвич. – Львів, 2003. – С. 757.
21. Зварич О. Тіні забутих предків. Українська політика і її підходи до страшного / О. Зварич // Україна молода. – 2003. – № 71. – 17 квіт. – С. 1, 4.
22. Зюлковський М. Міст над Волинню / Марек Зюлковський // Українське слово. – 2003. – № 37. – 11–17 верес. – С. 4.
23. Ільюшин І. Волинська трагедія 1943–1944 рр.: пошук між «двома правдами» / Ігор Ільюшин // 2000. – 2003. – 20 черв. – С. 4–5.
24. Ільюшин І. Волинська трагедія: пошук правди / Ігор Ільюшин // День. – 2003. – № 60. – 3 квіт. – С. 5.
25. Кармелюк А. Каяття чи розбиття прагнуть? З приводу реакції на польську офензиву «примирення»з допомогою засудження ОУН-УПА / Андрій Кармелюк // Шлях Премоги. – 2003. – Чис. 11. – 12 берез. – С. 4.
26. Кармелюк А. Шлях до примирення – в контексті історії: З приводу Волинської трагедії 1943 року / Андрій Кармелюк // Шлях Перемоги. – 2003. – Чис. 9. – 26 лют. – С. 1.
27. Карпець О. Волинь–43: анатомія деструктивності / О. Карпець // День. – 2003. – № 117. – 11 лип. – С. 21.
28. Косів М. Право на історичну пам'ять – не привід до нинішніх поррахунків / Михайло Косів // Поступ. – 2003. – № 86. – 29 трав. – 4 черв. – С. 6.
29. Левицька Г. Поляки ганьбу за Єдвабне хочуть заховати за Волинські події / Галина Левицька // За вільну Україну. – 2003. – № 76. – 15 лип. – С. 1–3.
30. Левицька Г. Пристрасті навколо Волинської трагедії / Галина Левицька // За вільну Україну. – 2003. – № 75. – 11–12 лип. – С. 1.
31. Лист Івана Павла II // Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння: Дослідження, документи, спогади / голова ред. кол. Ярослав Ісаєвич. – Львів, 2003. – С. 789–790.
32. Маринович М. Не маємо права йти шляхом прикрих ювілеїв / Мирослав Маринович // Поступ. – 2003. – № 116. – 10–16 лип. – С. 6–7
33. Одинець С. «Між Шептицьким і ОУН гармонії не було»: Ярослав Грицак, історик про Владіку Андрея, УПА і Волинь [Електронний ресурс] / Світлана Одинець // Львівська/Суботня пошта. – 2008. – № 72. – 25 листоп. – Режим доступу : <http://www.lvivpost.net/content/view/2376/406/>
34. Олексів О. Різали на нашій землі / О. Олексів // Поліський маяк. – 2003. – 26 лип. – С. 2.
35. Олексюк Б. Волинь: іспит сумління для українців і поляків / Б. Олексюк // Львівська газета. – 2003. – 19 берез.
36. Олексюк Б. Іспит сумління / Б. Олексюк // Українське слово. – 2003. – № 13. – 27 берез. – 3 квіт. – С. 13.
37. Парипа П. Історичні граблі: Взаємне прощення давніх кривд – єдине розв'язання протиріч між поляками та українцями / Петро Парипа // Галичина. – 2003. – 29 трав.
38. Передне слово // І. – 2003. – № 28. – С. 10.
39. Плав'юк М. Відлуння Волині 1943 року [Розмову вів Є. Петренко] / М. Плав'юк // Воєнна історія. – 2003. – № 3/4. – С. 8.
40. Погорілець М. Філософія історії / Марія Погорілець // Поступ. – 2003. – № 133. – 30 лип.
41. Попович М. Волинь: наше і не наше горе // Критика. – 2003. – № 5. – С. 3.
42. Поровчук В. Чи шукали поляки істину в Острозі: на форумі в Острозькій Академії головуєчий (польський журналіст) відмовився надати слово народному депутату України / Віталій Поровчук // Волинь. – Рівне, 2003. – № 16. – 18 квіт. – С. 6.
43. Послання ієрархії Києво-Галицької Митрополії Української Греко-Католицької Церкви до українського і польського сусідніх народів-братів у Христі // Поступ. – 2003. – № 70. – 7 трав. – С. 10.
44. Потурай О. Замість Кучми перед поляками вибачився Ющенко / Олег Потурай // Волинь. – Луцьк, 2003. – № 86. – 31 лип. – С. 2.

45. Прес-конференція з нагоди презентації документально-публіцистичного багатосерійного фільму «Синдром пам'яті», спільний проект тижневика «2000» та студії Kinoart.el production, Київ // 2000. – 2009. – (№ 35). – 28 серп. – 3 верес. – С. F5.
46. Романець Д. Блаженніший Любомир Гузар: Захід боїться Сходу, як чорт – святої води / Д. Романець, Я. Музиченко // Україна молода. – 2003. – № 62. – 4 квіт. – С. 4–5.
47. Романюк Н. Історію слід писати холодним розумом / Ніна Романюк // Досвітня зоря. – 2003. – № 14. – 3 квіт. – С. 8.
48. Семененко В. І. Історія України: Прихована правда: Від козацьких часів до сьогодні / В. І. Семененко. – Х. : Вид. дім «Школа», 2009. – С. 336.
49. Сивіцький М. Польсько-український конфлікт 1943–1944 рр. // Волинь. – 2003. – № 21. – 23 трав. – С. 6.
50. Смеречинський М. Примирення з ознаками протилежного / Марко Смеречинський // Український журнал. – 2010. – № 6 (58). – С. 13.
51. Стріха М. Асиметричність Волині / Максим Стріха // Українське слово. – 2003. – № 20. – 15–21 трав. – С. 5.
52. Тилишак В. Честь України – понад усе [Володимир Тилишак] // Шлях Перемоги. – 2003. – Чис. 28. – 9 лип. – С. 4.
53. Червоній В. Волинь 1943–44 рр. Жертви злочинів чи справедливої національно-визвольної боротьби? / Василь Червоній // Слово і діло. – 2003. – № 20. – 23 трав. – С. 7.
54. Berdychowska B. Ukraina: pół roku po Pawliwce / B. Berdychowska // Więż. – 2004. – Nr. 1. – S. 96.
55. Engelgard J. Jedwabne i Wołyń / Jan Engelgard // Nowa Myśl Polska. – 2003. – Nr 29–30. – 20–27 lipca. – S. 1.
56. Hrycak J. Wołyń w ukraińskiej pamięci / J. Hrycak // Dialog. Deutsch-Polnisches Magazin / Magazyn Polsko-Niemiecki. – 2003. – Nr. 64. – S. 55.
57. Łętowski M. Wołyń – pamiętamy / Maciej Łętowski // Tygodnik Solidarność. – 2003. – Nr. 28. – 11 lipca. – S. 7.
58. Łętowski M. Wołyń 1943–2003 / Maciej Łętowski // Niedziela Ogólnopolska. – 2003. – Nr. 27.
59. Małachowski A. Znowu dzień nienawiści w Sejmie / Aleksander Małachowski // Przegląd. – 2003. – Nr. 29. – 14 lipca.
60. Wilczak J. Wołyńskie Jedwabne / Jagienka Wilczak // Polityka. – 2003. – Nr. 28. – 07.12. – S. 24–27.
61. Wojciechowski J. Pamięć Jedwabnego, niepamięć Wołynia [Електронний ресурс] / Janusz Wojciechowski. Режим доступу : http://januszwojciechowski.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1586:pami-jedwabnego-niepami-woynia&catid=20:blog&Itemid=42
62. Z Ukraińcami po Jedwabnem: O trudnej polsko-ukraińskiej przeszłości i niełatwej drodze do porozumienia dyskutują: dr hab. Andrzej Friszke – historyk i redaktor «Więzi», dr Grzegorz Motyka – historyk, o. Marek Skórka – prowincjał zakonu bazylianów w Polsce, Andrzej Talaga – zastępca redaktora naczelnego miesięcznika «Nowe Państwo» oraz Andrzej Żupański – przewodniczący Okręgu Wołyń Światowego Związku Żołnierzy AK. Dyskusję prowadzi Jacek Borkowicz // Więż. – 2002. – Nr. 4 (522). – Kwiecień. – S. 36.

Любомир Хахула

Польсько-українське протистояння на Волині у 1943 році в суспільній думці сучасної Польщі (1991–2003)

Висвітлено особливості відображення в польській суспільній свідомості кінця ХХ – початку ХХІ ст. епізоду польсько-українських відносин періоду Другої світової війни, а саме кривавого протистояння на Волині у 1943 р. На основі аналізу публікацій у періодичних виданнях «Газета виборча» та «На Рубежі», а також даних соціологічних опитувань виокремлено деякі напрями загальнопольського дискурсу про Волинську трагедію.

Ключові слова: польсько-українське протистояння, «Газета виборча», «На рубежі», громадська думка.

Хахула Любомир. Польско-украинское противостояние на Волини в 1943 году в общественном сознании современной Польши (1991–2003). В статье выяснено особенности отображения в польском общественном сознании конца ХХ – начала ХХІ в. эпизода украинско-польских отношений в годы Второй мировой войны, а именно кровавого противостояния на Волини в 1943 г. На основе анализа публикаций в периодических изданиях «Газета виборча», «На рубежі», а также результатов социологических опросов выделено отдельные направления общепольского дискурса о Волинской трагедии.